

МИХАЙЛО МІЩЕНКО,

кандидат соціологічних наук, заступник директора соціологічної служби Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова

Динаміка емоційного самопочуття прихильників різних політичних сил (2005–2007)

Abstract

The article explores how changes in the political situation of Ukraine during recent years have influenced emotional status of the adherents of the two main political camps, i.e. the Orange and the White-and-Blue. As it proved, respondents estimated their own emotional status depending on the political situation in our country and their political and ideological preferences.

У формуванні політичної свідомості спільнот та окремих індивідів її “емоційна складова” відіграє далеко не останню роль. Можна погодитися з Г.Лебоном у тому, що “ідеї можуть виявляти справжній вплив на душу народів, лише коли вони, після дуже повільного розроблення, спустилися із рухливих сфер думки в ту стійку та несвідому царину почуттів, де виробляються мотиви наших вчинків. Вони утворюють тоді певним чином частину характеру і можуть впливати на поведінку” [1, с. 93]. Адже, як зазначає один з авторитетних фахівців у галузі дослідження емоцій К.Ізард: “Емоції утворюють основну мотиваційну систему людини” [2, с. 15].

Е.Дюркгейм зауважує, що “подібно до індивідуального настрою існує колективний настрій духу, який схиляє народ або в бік веселощів, або в бік смутку, який примушує бачити предмети або в райдужних, або в похмурих барвах. Мало того, саме лише суспільство у змозі дати оцінку життя в цілому; окремий індивід тут не компетентний. Окрема людина знає лише саму себе і свій вузький обрій, її досвід занадто обмежений для того, щоб служити підставою для загальної оцінки. ... Страждання суспільства неми-

нуче передаються і його членам; відчуття цілого неминуче передаються його складовим” [3, с. 274].

Настрій окремих індивідів перебуває під істотним впливом “колективних настроїв”, соціально-психологічної атмосфери суспільства, окремих соціальних спільнот — як великих, наприклад регіональних, так і малих соціальних груп, до яких індивід безпосередньо належить. З іншого боку, індивідам властивий різний рівень “автономності” емоційного самопочуття. Цей рівень залежить як від їхніх психологічних характеристик, так і від особливостей їхньої свідомості (світогляду, уявлень про сенс життя тощо).

Емоційний стан представників різних суспільних верств (у тому числі прихильників різних політичних сил) може виступати чинником, що формує особливості їхньої суспільної поведінки, зокрема й політичної та електоральної активності.

Як саме змінювалося емоційне самопочуття громадян України впродовж останніх років? У 2007 році дослідження Центру ім. О.Разумкова зафіксувало деяке зниження, порівняно з початком 2005-го¹, частки тих, хто відповідає, що в нього впродовж останнього місяця перед опитуванням “частіше” або “майже завжди” був гарний настрій (з 41,6% до 38,0%, $p < 0,05$).

Як можна бачити з таблиці 1, помітне погіршення настрою людей, за їхніми самооцінками, спостерігалось лише в Західно-Центральному регіоні, тоді як у Південно-Східному змін не сталося. Отже, є підстави зробити припущення, що зміни в суспільних настроях можуть бути зумовлені “політичним чинником”, адже погіршення настрою спостерігається саме в тих регіонах, де переважає підтримка “помаранчевих” політичних сил.

Розглянемо зміни, що відбулися в емоційному самопочутті різних груп, виокремлених за електоральними перевагами. Враховуючи особливості політичної ситуації, що склалася в Україні, починаючи з другої половини 2004 року (часу проведення президентської виборчої кампанії, яка послугувала катализатором сучасного політичного поділу українського суспільства), має сенс виокремлювати дві великі електоральні групи, які, згідно з уже ustalеною в політичній публіцистиці традицією, будемо називати “помаранчевими” і “біло-блакитними”. Звичайно, використання журналістських штампів у роботі, яка претендує на науковий статус, — не найкращий підхід. Однак автора схилило до цього те, що і в масовій свідомості політична диференціація (і самоідентифікація) відбувається насамперед саме в такій системі понять.

У період проведення президентських виборів 2004 року до “помаранчевих” відносили тих, хто підтримував В.Ющенка, до “біло-блакитних” — тих, хто підтримував В.Януковича. В період між парламентськими виборами

¹ У цій статті наведені результати опитувань, проведених соціологічною службою Центру ім. О.Разумкова у лютому 2005-го й у березні–квітні 2007 року. Вибірка обох опитувань є репрезентативною стосовно дорослого населення України за регіоном проживання, типом поселення, віком і статтю і будувалася як стратифікована, чотириступенева, із застосуванням випадкового відбору на 1–3 етапах і квотного відбору респондентів на останньому етапі. Обсяги вибірок відповідно становили: 2005-го — 2012, 2007 року — 2011 осіб. Метод опитування — інтерв’ю в помешканні респондента.

2006 і 2007 років “помаранчеві” — це ті, хто підтримував “пропрезидентські” політичні сили, “біло-блакитні” — ті, хто підтримував партії, які увійшли до урядової коаліції.

Таблиця 1

Динаміка емоційного стану в регіональному ракурсі, %

Як Ви можете схарактеризувати свій настрій упродовж останнього місяця?	Регіони ¹ :			
	Західно-Центральний		Південно-Східний	
	лютий 2005 року, N = 1139	березень–квітень 2007 року, N = 1140	лютий 2005 року, N = 873	березень–квітень 2007 року, N = 871
Майже завжди поганий, пригнічений настрій	3,7	3,2	4,7	4,2
Часто буває поганий настрій, хоча й не завжди	14,7**	19,3**	22,1	20,9
Мені важко сказати, який настрій у мене буває частіше	32,3**	37,7**	35,6	33,2
Частіше у мене гарний, піднесений настрій	35,9*	31,3*	29,3	30,8
Гарний настрій у мене майже завжди	11,0**	5,1**	6,5	8,9
Важко відповісти	2,5	3,5	1,6	1,9
Не відповіли	0,0	0,0	0,2	0,1

* Різниця статистично значима на рівні $p < 0,05$.

** Різниця статистично значима на рівні $p < 0,01$.

Емпіричним показником політичних симпатій під час дослідження, проведеного у лютому 2005 року, були відповіді респондентів на запитання: “Якби Вам довелося знову брати участь у другому турі виборів Президента України й вибирати між Віктором Ющенком і Віктором Януковичем, як би Ви проголосували?”. До “помаранчевого” електорату в цьому дослідженні були віднесені ті, хто був ладен проголосувати за В.Ющенка, до “біло-блакитного” — голосував би за В.Януковича, до “електорально невизначених” — ті, хто проголосував би проти обох політиків, відповів, що не візьме участі у виборах, або вибрав варіант “важко відповісти”.

¹ До Західно-Центрального регіону належать Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ; до Південно-Східного — Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Миколаївська, Одеська, Харківська, Херсонська області, АР Крим і м. Севастополь.

Під час дослідження, яке ми проводили у березні–квітні 2007 року, емпіричним показником політичних симпатій були відповіді на запитання: “Якби найближчим часом відбувалися вибори до Верховної Ради, за яку партію чи блок Ви б проголосували?”. До “помаранчевого” електорату були віднесені симпатіки “Нашої України”, БЮТу, блоку “ПОРА–ПРП”, Української народної партії, Народного Руху України; до “біло-блакитного” — прихильники Партії регіонів, Соціалістичної та Комуністичної партії. В окрему групу було виокремлено електорат інших політичних сил. Аналогічно до попереднього опитування, “електорально невизначені” — це ті, хто збирався проголосувати проти всіх партій і блоків, відповів, що не візьме участі у виборах, або вибрав варіант “важко відповісти”.

Звичайно, потрібно враховувати, що співвідношення чисельності та структура електорату різних політичних сил за два роки істотно змінилися. Наприклад, тих, хто у березні–квітні 2007 року збирався голосувати на парламентських виборах за “помаранчеві” політичні сили, було майже удвічі менше, ніж тих, хто на початку 2005 року, на піку громадської підтримки В.Ющенка, збирався за нього віддати свій голос.

У лютому 2005 року настрої у представників “помаранчевого” електорату, за самооцінками, був помітно кращим, ніж у представників “біло-блакитного” електорату і тих, хто “електорально не визначився”. Якщо серед представників “помаранчевого” електорату в лютому 2005 року 51,8% відповіли, що впродовж останнього місяця “частіше” або “майже завжди” у них був гарний настрої, то серед представників “біло-блакитного” електорату — лише 27,9%, а серед “електорально невизначених” — 32,7%. Ці показники у представників “біло-блакитного” електорату та в “електорально невизначених” статистично значимо не відрізнялися (див. табл. 2).

Серед “електорально невизначених” самооцінка настрою за два роки (з 2005-го до 2007 року) на статистично значимому рівні не змінилася. Серед представників “помаранчевого” електорату частка тих, хто відповідає, що “часто” або “майже завжди” у нього гарний настрої, зменшилася за два роки з 51,8% до 42,9%. Частка респондентів з гарним настроєм серед представників “біло-блакитного” електорату зросла з 27,9% до 40,8%. А серед симпатиків “біло-блакитних” зменшалася частка тих, у кого частіше буває поганий настрої, але все одно у березні–квітні 2007 року залишалася більшою, ніж серед симпатиків “помаранчевих”. Отже, попри погіршення емоційного стану прихильників “помаранчевих” політичних сил, його оцінки все ще залишалися вищими, ніж у прихильників політичних сил, які увійшли тоді до владної коаліції, а також у прихильників інших політичних сил, як і в тих, хто не визначився у своїх політичних симпатіях.

Однак можливо, що такі зміни в настроях зумовлені впливом інших чинників, наприклад, тим, що по-різному змінювалося матеріальне становище вирізнених груп опитаних. Для перевірки цієї гіпотези розглянемо, як змінювалися самооцінки з цього приводу в представників різних електоральних груп упродовж двох років. Як можна бачити з таблиці 3, самооцінка матеріального становища як представників “помаранчевого”, так і представників “біло-блакитного” електорату, а також тих, хто електорально не визначився, за два роки покращилася. Отже, у “біло-блакитного” електорату

покращання самооцінки емоційного стану супроводжувалося покращанням самооцінки рівня добробуту, у “помаранчевого” електорату покращання самооцінки рівня добробуту супроводжувало погіршення емоційного самопочуття, а у “електорально невизначених” громадян покращання самооцінки рівня добробуту не викликало покращання самооцінки настрою. Тобто погіршення емоційного самопочуття “помаранчевого” електорату не можна пояснювати змінами в рівні їхнього матеріального добробуту.

Таблиця 2

**Співвідношення емоційного самопочуття
з електоральними орієнтаціями, %**

Як Ви можете схарактеризувати свій настрій упродовж останнього місяця?	2005 рік			2007 рік			
	Представники “помаранчевого” електорату, <i>n</i> = 1123	Представники “біло-блакитного” електорату, <i>n</i> = 477	“Електорально невизначені”***, <i>n</i> = 410	Представники “помаранчевого” електорату, <i>n</i> = 624	Представники “біло-блакитного” електорату, <i>n</i> = 674	Представники електорату інших політичних сил, <i>n</i> = 155	“Електорально невизначені”, <i>n</i> = 555
Майже завжди поганий, пригнічений настрій	1,8	7,3**	6,2**	3,1	3,9	1,9	4,7
Часто буває поганий настрій, хоча й не завжди	12,9	26,2**	21,9**	14,4	22,0**	27,4**	21,8**
Мені важко сказати, який настрій у мене буває частіше	31,6	36,7*	36,2	36,9	31,8	32,5	39,4
Частіше у мене гарний, піднесений настрій	39,2	23,3**	27,9**	35,8	33,1	26,8*	24,3**
Гарний настрій у мене майже завжди	12,6	4,6**	4,8**	7,1	7,7	8,3	5,4
Важко відповісти	1,8	1,9	3,1	2,7	1,4	3,2	4,4
Не відповіли	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0

* Різниця з представниками “помаранчевого” електорату статистично значима на рівні $p < 0,05$.

** Різниця з представниками “помаранчевого” електорату статистично значима на рівні $p < 0,01$.

*** Ті, хто голосував би проти всіх, не пішов би на вибори або не визначився, за кого голосуватиме.

Хоча той факт, що в березні–квітні 2007 року рівень оцінок свого добробуту в “помаранчевого” електорату був вищим, ніж у представників інших груп, виокремлених за електоральними симпатіями, може бути поясненням їхнього кращого, ніж у представників інших груп, емоційного самопочуття.

Таблиця 3

Співвідношення самооцінки матеріального становища сім'ї з електоральними орієнтаціями, %

Яке загалом матеріальне становище Вашої сім'ї?	2005 рік			2007 рік			
	Представники "помаранчевого" електорату, <i>n</i> = 1123	Представники "біло-блакитного" електорату, <i>n</i> = 477	"Електорально невізначені", <i>n</i> = 410	Представники "помаранчевого" електорату, <i>n</i> = 624	Представники "біло-блакитного" електорату, <i>n</i> = 674	Представники електорату інших політичних сил, <i>n</i> = 155	"Електорально невізначені", <i>n</i> = 555
Ледве зводимо кінці з кінцями, грошей не вистачає навіть на необхідні продукти	13,3	24,8**	22,7**	14,6	19,0*	21,2*	20,9**
Вистачає на харчування та на придбання необхідних недорогих речей	44,1	42,9	41,1	32,4	32,0	34,0	36,9
У цілому на життя вистачає, але придбання речей тривалого вжитку, таких як меблі, холодильник, телевізор, уже викликає труднощі	34,2	27,9*	29,8	39,7	37,5	33,3	33,6*
Живемо забезпечено, але зробити деякі покупки ми поки що не в змозі (купити квартиру, автомобіль тощо)	7,0	3,3**	2,9**	10,2	7,8	8,3	6,7*
Ми можемо собі дозволити придбати практично все, що хочемо	0,5	0,2	0,5	1,5	1,0	0,0	0,2
Важко відповісти	0,5	1,0	3,1	0,0	0,4	1,9	0,4
Не відповіли	0,4	0,0	0,0	1,5	2,3	1,3	1,3

* Різниця з представниками "помаранчевого" електорату статистично значима на рівні $p < 0,05$.

** Різниця з представниками "помаранчевого" електорату статистично значима на рівні $p < 0,01$.

Наведені результати досліджень підтверджують тезу про те, що емоційне самопочуття прихильників різних політичних сил змінюється залежно від становища політичної сили, яку вони підтримують, — при владі чи в опозиції. Звичайно, неправильно було б робити висновок, що така тенденція виявляється завжди (за різних політичних ситуацій та в усіх країнах). Можна припустити, що ця залежність дається взнаки лише тоді, коли розвиток політичної ситуації в країні має високу суб'єктивну значимість

для її громадян (мабуть, саме це мають на увазі, коли говорять про “політизованість масової свідомості”).

Стосовно ж зміни (у 2007 році порівняно із 2005-м) впливу політичної ситуації на емоційне самопочуття, то загалом по масиву спостерігається незначний негативний вплив її, але при цьому в групах опитаних, виокремлених за електоральними орієнтаціями, цей вплив виявляється кардинально відмінно — для “біло-блакитного” електорату він є позитивним, для “помаранчевого” — негативним, а на емоційне самопочуття “електорально невизначених” респондентів зміна політичної ситуації взагалі не вплинула.

Зниження рівня емоційного самопочуття “помаранчевого” електорату у 2007 році порівняно з 2005-м можна пояснити насамперед істотним зростанням рівня його аномічної деморалізованості, пов’язаним із значним розчаруванням у спроможності “помаранчевих” політичних сил реалізувати на практиці проголошені свого часу політичні гасла. З іншого боку, прихід до влади “біло-блакитних” політичних сил не спричинив зниження рівня аномії їхніх симпатиків. На думку автора, це може бути свідченням того, що прихильники цих політичних сил не мали таких виразних соціальних очікувань від діяльності “біло-блакитної” владної команди, які на початку 2005 року мав “помаранчевий” електорат щодо новообраної влади. Підтвердженням цього є результати опитування, проведеного у березні–квітні 2007 року, під час якого 81,4% представників “біло-блакитного” електорату погодилися із судженням — “політичні лідери віддалені від народу і байдужі до його проблем” (на початку 2005 року, одразу після приходу до влади В.Ющенка, серед симпатиків “біло-блакитних” політичних сил цю думку поділяли 78,8%).

Висновки

На підставі результатів проведеного дослідження можна стверджувати, що емоційне самопочуття громадян України значною мірою залежить від того, наскільки політична ситуація в країні є сприятливою для реалізації їхніх ідеологічних, політичних преференцій. Зміна політичної ситуації негативно впливає на емоційне самопочуття прихильників тих політичних сил, чії політичні позиції внаслідок цих змін послабилися, і, навпаки, позитивно — на емоційне самопочуття симпатиків політичних сил, що досягли успіху.

Оцінка свого емоційного самопочуття з боку прихильників “помаранчевих” політичних сил у 2007 році порівняно з 2005-м погіршилася, у прихильників “біло-блакитних” — покращалася, а в тих, хто не виявив політичних преференцій, — не змінилася. Однак, попри погіршення емоційного самопочуття прихильників “помаранчевих” політичних сил, воно все одно у 2007 році залишалося кращим, ніж у прихильників політичних сил, що входять до владної коаліції, й у тих, хто не визначився у своїх політичних симпатіях.

Література

1. Лебон Г. Психология толп // Психология толп. — М., 1998.
2. Изард К.Е. Эмоции человека. — М., 1980.
3. Дюркгейм Э. Самоубийство. Социологический этюд. — СПб., 1912.